

A BELTÉRI AJTÓ MÚLTJA ÉS JELENE

Schlosser Mátyás

Az ajtók korszakokat felölelő története egyben az épületasztaloság története is, hiszen elmondható, hogy annak talán az egyik legfontosabb termékéről van szó.

A klasszikus értelemben vett asztalos szakma kifejlődése a középkor végére tehető. A szál mentén fűrészelt alapanyag, a gyalu használatának széleskörű elterjedése, s a kihagyhatatlan többi ősi alapszerszám – például: balta, fűrész, véső, fúró – speciális célokra továbbfejlesztett (al)változatának tudatos alkalmazása tette szakmánkat az ácsipartól immár markánsan elkülöníthető mesterséggé. Ez az új mesterség ezidáig nem

ismert új szerkezeti kialakításokkal is előrukkolt többek között a keretbetétes szerkezetek, a kávakötések és a különböző lapmerezítések (pl. hevederezés/grótolás) terén. A szerkezetek fejlődésével párhuzamosan az anyaghasználat és az esztétikai lehetőségek is sokat változtak: megjelent az alapfa borítása – a furnérozás –, valamint megjelentek azok a különböző felületkezelési módok, melyek egyre tágabbra nyitották a díszítés

lehetőségeit. A funkcion túlmutató művészi színvonal elérése is lehetővé vált ezek által. Az asztalos szakma saját, evolúciószerű belső fejlődése eredményeként szinte már bármit meg tudott alkotni. A faipari tevékenység alapját adó nyersanyagok biztosítását, azaz magát az erdőgazdálkodást az uralkodói rendeletek erősen szabályozták. A teljesség igénye nélkül megemlíthető Zsigmond király, Miksa, majd

A szerkezetek fejlődésével párhuzamosan az anyaghasználat és az esztétikai lehetőségek is sokat változtak, valamint megjelentek azok a különböző felületkezelési módok, melyek egyre tágabbra nyitották a díszítés lehetőségeit.

Mária Terézia gazdag rendeletalkotó tevékenysége, melyek igen szigorú kereteket határoztak meg a faanyagok kitermelésében és feldolgozásában. A korszakban kizárólag kézműves, egyedi tevékenység jellemezte az épületasztalosipar munkásságát. A mesterek jellemzően német származásúak voltak, amit mi sem bizonyít jobban, mint számos máig használatos szakszavunk megléte. Az önálló asztalos szakma kialakulásában fontos szerepe volt az első fűrészmalom megjelenésének és az ezekből származó, „előkészített” alapanyagoknak. De a XIX. század és az ipari forradalom faétvágyát már nem csak a „deszkametsző patakmalomok”, hanem immár gőzfűrész üzemek által, ipari mennyiségben előállított fűrészáru csillapította. A gépesítés lassan elérte az asztalosipart is. Ahogy ma egy kezdő asztalos szereli fel első műhelyét, úgy jelentek meg az ipari berendezések a régi műhelyekben is, először a fűrész- és gyalugépek, majd a marók, a hosszlyukfűrők és apránként a többi speciális cél gép. Ezek a „masinák” ma sem olcsók, a kezdetekkor pedig szinte elképzelhetetlenül magas összegeket emésztett fel egy-egy ilyen innovatív beruházás kivitelezése – nem is volt elérhető mindenki számára a lehetőség. Az önálló asztalosmesterek jellemzően egy-egy erősebb háttérrel rendelkező vállalkozó nagyobb műhelyébe hordták anyagokat bérben megmunkálni, majd a kész keresztmetszetű elemekből dolgoztak. A 1900-as évek elején közel 30.000 (!) egyéni asztalos és asztalossegéd tevékenykedett az akkori Magyarország területén – nyilvánvaló, hogy nem lehetett mindenkinek teljesen gépesített saját műhelye. A gépesítés megjelenése ugyanakkor gyökerestül fordította ki megszokott medréből a faipar hagyományait. A gép és annak kezelője már nem úgy

nyúlt az anyaghoz, ahogy azt elődei tették. A göcsös, csavarodott szálú fát, amit korábban kézzel nem, vagy csak aranytalanul nagy erőfeszítéssel lehetett megmunkálni, immár a gép hajtotta szerszám egykedvűen zúgva egyengette, fűrészelt vagy marta az elvárt méretre... Az eredmény: gyorsabb és hatékonyabb lett a gyártás, amely nagyobb haszonnal kecsegtett. Sajnos, a feszültséggel és hibákkal telt alapanyag miatt a beépítés után számos probléma ütötte fel a fejét: a szerkezetek elvetemedtek, nem zártak kellő módon. A hibákat jobb

esetben passzíttással helyre lehetett hozni, de akár alkatrészcserekre is szükség lehetett. Az igazi megoldást csak az fűrészipar fejlődése, a tömbösített, táblásított, precízen műszáritott alapanyagok elterjedése hozta el a későbbi időkben.

Az ajtók fejlődése során a korábbi egyszerű (borított) ácsatokon függő, egy- vagy kétrétegű deszkaajtók mellett a kúriák, kastélyok, számos egyházi épület, sőt lassan a városi polgárlakások és hivatalok belső ajtóit is egyre gyakrabban keretbetétes, osztóbordás ajtók lettek. A társadalmi

A régi típusú zárok és vasalatok nagy felületet adtak a díszítések számára (pixabay.com, piqsels.com)

Mi köze egy antik írószekrénynek az ajtó vasaltokhoz? Csupán annyi, hogy ez a bútor egy időben a fejlődés motorja volt, az először itt alkalmazott finom zárszerkezetek módosított változatai kerültek később a nyílászárókban is alkalmazásra (Pinterest)

elitet szolgáló épületek számára már 3–3,5 méter magas beltéri ajtók készültek, gazdagon díszítve, faragva, kivitelezésük a mai ismert technológiákkal is komoly kihívás lenne. Széleskörű szaktudás és türelem volt az alapja az elődeink tevékenységének. Napjainkban pedig a tömeges, racionalizált gyártás a cél!

Az alapanyag feldolgozási módja és a fa szerkezetek kialakításának változásaival – gyakran ezekkel összefüggésben – a szerelvények is hatalmas változásokon mentek át az évszázadok alatt. A vasalatok fontossága nem vitatható, hiszen ezek biztosítják a gyártmány megfelelő működését, a rendeltetésszerű, komfortos használatot. Ezek a funkciókon túl régebben az ajtók és az ablakok díszítésében is kiemelt, látványos felületekként szolgáltak. Konkréten mikről is van szó? A szárny(ak) mozgását biztosító (és súlyát viselő) pántokról, a nyitást és zárást segítő fogantyúkról, a zárákról és reteszokról, valamint a további úgynevezett segédszerelvé-

nyekről, pl. a kitémasztókról, a szegletpántokról – és még lehetne sorolni a továbbiakat. A klasszikus régi ajtók pipaszögre akasztható pántokkal voltak szerelve, a zárok borított kulcsos, kilincses kivitelek voltak, kétszárnyú nyílászáróknál retesszel kiegészítve. Elmaradhatatlan elem volt a középre felszerelt ajtóbehúzó gomb is. Az ajtólapokra kerültek vasalatok, így azok jól láthatóak voltak. Kidolgozásuk meghatározta nemcsak az adott ajtó, hanem rajta keresztül az egész épület színvonalát, pompáját. A lakatosok kitétek magukért: iparművészeti remekek készültek sok esetben nem csak az elit, hanem gyakran az egyszerű megrendelők számára is. De ez megintcsak a régmúlt nosztalgiája. Ezek a megoldások a gyakorlatból már rég eltűntek.

A pántok terén szomorú mérföldkő volt a ma is ismert bevéső diópántok megjelenése, mellyel a díszítéseknek felületet adó régi típusú keresztpántok eltűntek. De régi típusú záraakra is igen hasonló sors várt. Nem

is gondolnánk, hogy ebben egy bútorfajta játszotta a „kulcsszerepet”. Az írószekrény egyre nagyobb jelentőségű berendezési tárggyá vált a mindennapi életben. A dolgozószobák meghatározó elemeivé léptek elő, kivételükben pedig a szakma által elérhető csúcsmegoldásokat alkalmazták – mind az anyaghasználat, mind a kidolgozás terén. A korszak presztízsbútoráról van tehát szó! Mint olyan, az írókomód a lehajtható írólapjával fontos innovációt kényszerített ki: rászögeltető zárszerkezetek és a lapról besüllyeszthető zárok sem váltak be ezeken a szerkezeteken, hiszen a szerelvény mindig útban volt a használat során. A lakatosok egyre kisebb és precízebb zárokat kezdtek alkalmazni, mígnem eljutott a fejlődés oda, hogy végül már a lap élébe vésett fészkekben is könnyen elfért a szerkezet. A feladat sikeresen megoldódott! Az új szerelvényeket pedig az épületasztalos-ipar is átvette. Így történt, hogy az ajtólapok egy másik jellegzetes díszíthető eleme, a borított zár is végleg eltűnt.

A klasszikus behúzó gomb szerkezeti okokból és a kilincses zárak megjelenése miatt is már csak a múlt része – leginkább egyházi épületek kapuin maradt belőlük mementó (a szerző saját felvételei)

”

Az ajtók kovácsolt díszének utolsó mohikánja a behúzó gomb volt. De ez a szerelvény is lassan elvesztette funkcióját, hiszen elterjedtek a kilincses szerkezetek. Mégis hosszú ideig kitartott: sokáig kötelező felszerelése volt az ajtóknak.

Az ajtók kovácsolt díszének utolsó mohikánja a behúzó gomb volt. De ez a szerelvény is lassan elvesztette funkcióját, hiszen elterjedtek a kilincses szerkezetek. Mégis hosszú ideig kitartott: sokáig kötelező felszerelése volt az ajtóknak. Halálát a bevéső zár számára szolgáló nagy vésett fészek hozta el: magunk elé képzelve az ajtó lapját ez pont középmagasságban, az ajtószár frízének magasságában terpeszkedik. Pontosan ott harap ki egy nagy darapot az ajtó szerkezetéből, ahol az ajtólap keresztosztójának a csapja futna be. Az új helyzet szakember megoldása az addig jellemzően középen lévő osztóborda eltolása volt fölfelé vagy éppen lefele, nyilván úgy elhelyezve, hogy elkerülje a vésett zár-fészket. A pozicionálás tekintetében

egyértelműen fontosabb volt a kilincs és a zár ergonomikus magasságának a megtartása, így lett az osztóborda eltolva. Ezzel el is tűnt a keretbetétes ajtólapok mértani közepéről a húzó-gomb fölerősítésére is alkalmas erős keresztosztó, s vele együtt távozott egy letűnt kor kedves részlete: maga az ősi behúzó gomb is.

A nagyobb épületasztalos termékek gyártásával foglalkozó vállalatok jellemzően vízi utak mellett települtek, nyilvánvalóan kapcsolódva a vízi szállítás előnyeit kihasználó fűrészüzemek adta ellátási biztonságához, így Budapest térségében Újpesten és Hároson, míg az országban elszórtan Szegeden, Csongrádon, Szolnokon, Zala megyében (Dráva térsége), Baján telepedtek meg ezek a manu-

faktúrák. Az újkori lapkásépítési láz és az azt kiszolgáló nagyobb üzemek megjelenésével a hagyományos famegmunkálástól még jobban eltávolodott a nyílászáró, főleg a belső nyílászáró gyártás: eljött a tömegtermelés kora! A beltéri ajtó gyártása, mint önálló iparág, gyakorlatilag az 1950-es években alakult ki hazánkban, s a szinte őrült módon beindított építőipar kiszolgálására létrejöttek az Épületasztalos és Faipari Vállalat telepei a fenyő keretszerkezetes, lemezbetétes és lemezelt ajtók gyártására, melyek a kor akkori elvárása szerint heveder-, geréb- vagy pallótokkal készültek. Ezeket az ajtókat kezdetben egyszerűen natúr állapotban hozták forgalomba, a kezelés – amely jellemzően olajfestékkel, vagy zománccal

A társadalmi elitet szolgáló épületek számára már 3–3,5 méter magas beltéri ajtók készültek, gazdagon díszítve és faragva – kivitelezésük a mai ismert technológiákkal is komoly kihívás lenne (Tatai Esterházy-kastély enteriőrje – nof.hu)

történő mázolás volt – a beépítés utáni helyszíni munkák sorát gyarapította.

De az 1960–70-es években olyan mértékben növekedett meg az igény a tömeges lakásépítések révén a beltéri ajtók iránt, hogy az ország több pontján már muszáj volt komolyabb fejlesztéseket is végrehajtani. Ennek keretében a lemezelt ajtószervezetek választékában már nem csak natúr farostlemez, vagy rétegelt lemez, hanem dekorfelülettel ellátott farostlemez és furnérozott kivitel is megjelent. Megépültek a gyártóüzemek

FALCOS VAGY FALC NÉLKÜLI?

A beltéri ajtók pántolása terén a XX. század hozott újabb igazi áttörést: megjelentek a csapos pántok. Ennek lehetőségét az ajtólapok markáns súlycsökkenése tette lehetővé. A korábbi időkben nem volt ritka, hogy egy beltéri ajtó tömege elérte akár a 60–70 kg-ot. Manapság egy ilyen jellegű termék 20–25 kg esetén is már igen nehéznek számít, nem beszélve a könnyített, papírrács betétes ajtólapok tömegéről (pontosabban annak hiányáról). Hogy ténylegesen milyen pántok használatosak a mai beltéri ajtókon? Az attól függ, milyen árkategóriára vagyunk kíváncsiak! Az alacsonyabb árfekvésű, szabvány méretű legolcsóbb beltéri ajtók (ezek jellemzően dekorfóliások) 2 darab kétrészes nikkelezett pánttal rendelkeznek és ez bőven elég is, hiszen rendkívül könnyűek – cserébe olcsók is. Egy méretre gyártott, egyedi beltéri ajtó esetében már illik felszerelni egy extra harmadik pántot is a nagyobb strapabíróság és alaktartósság elérése érdekében – legyen festett, laminált (CPL), vagy furnérozott az ajtószervezet.

Az utóbbi években a jól bevált konstrukciók által uralt piacra új stílus tört be: hódítanak a falc nélküli beltéri ajtók! A falcos ajtólap két helyen takar rá a tokra, egyszer a tokon belül a gumitömítést tartó kis lépcsőre, illetve a beltéri ajtó tokjának síkjára így jellemzően kettős ütközéssel záródik, s az ajtólap síkja minden esetben a tok síkja előtt van. A falc nélküli ajtónál csak egy ponton találkozik az ajtólap a tokkal, mégpedig belül, a gumiprofillal ellátott egyszeres ütközéssel. Mivel „besüllyed” az ajtólap a tokba, így az ajtólap síkja nem emelkedik ki a tok síkjából, ez a letisztult esztétikai élmény pedig hódít. Aki meglátja, azt nem nagyon érdeklik a műszaki hátrányok – egyszerűen beleszeret. Ám árnyoldala is van a dolognak, például, hogy egy ilyen szerkezet a gyártás szempontjából macerásabb, pontosabb illesztéseket követel. Ez nemcsak a műhelyi munkák során, hanem a telepítés szempontjából is felmerül: nincs lehetőség elcsalni a rossz falnyílás hibáit, vagy a padlószint eltéréseit. Egy falc nélküli,

síkban záródó ajtó csak akkor lesz szép, ha közel tökéletes a falnyílás és precíz a gyártás is. A falc nélküli ajtó-pántolás is különleges szerelvényeket igényel, melyek ára akár tízszeres nagyságrendű felárat jelent a falcos társához képest. A szükséges mágneszár is tovább drágítja a terméket. Mivel csak egylépcsős a záródás, kevesebb a lehetőség megfogni a fényt és a zajt a két helyiség között. Adott esetben az ajtólap leszerelése sem olyan egyszerű, mint a csapos pánttal szerelt hagyományos kivitel esetén. Tehát bőven van sötét oldala is a dolognak.

Az általános vélemény a következő: ha látványos és kiemelt helyen van az ajtó, például egy szép nappali, vagy egy folyosó kifelé nyíló ajtajáról, netán egy nagy presztízsű üzlet, esetleg tárgyaló ajtajáról van szó, akkor természetesen érdemes alkalmazni a falc nélküli megoldást. Abban az esetben, ha egy átlagos szobáról beszélünk, ami befelé nyílik és nincs is annyira szem előtt, ott nyugodtan maradjunk meg a normál falcos kivitelnél.

felületkezelő egységei is, így már készre lakkozott vagy festett ajtólapok is kikerülhettek ezen üzemekből. Az ajtók tokjainak gyártása ekkor még nem követte ilyen léptékben a fejlődést, továbbra is a fenyő vagy kombinált (forgácslap és farostlemez rétegezésű) anyagú hagyományos, tehát palló-, heveder- és gerébtokok jellemezték ezt az időszakot.

Az igényeket kiszolgáló Épületasztalosipari és Faipari Vállalatnak összesen tizenkét gyára volt a fővárosban, illetve elszórtan az országban. Az összes építőipari faterméket ők gyártották – így redőnyöket, parkettákat, beépített bútorokat és konyhabútorokat, nem csupán az ajtókat és ablakokat. Jó elhelyezkedése és kiemelt kapacitása révén az egyik legnagyobb üzem

volt a zuglói gyáregység. Érdekesség hogy az „ÉPFA” említett telephelyén a dolgozók csaknem fele nő volt, ebből következtethetünk arra, hogy elsősorban könnyű fizikai munkát végeztek, valamint az is megállapítható, hogy „szocialista mértékkel” ez egy korszerű és jól felszerelt üzem lehetett. Automata, nem ritkán „kemény” valutáért beszerzett nyugati technológiájú

”

Az újkori lapkásépítési láz és az azt kiszolgáló nagyobb üzemek megjelenésével a hagyományos famegmunkálástól még jobban eltávolodott a nyílászáró, főleg a belső nyílászáró gyártás: eljött a tömegtermelés kora!

A falc nélküli ajtó letisztult dizájnja könnyű beleszeretni (ajtohaz.hu)

Egy jó példa a falc nélküli ajtóvasalatra az SFS Cab-R pánt, amely akár 180°-os nyitási szöveget is megenged és az ajtólap-beállításokat akár beépített állapotban elvégezhetjük egyszerűen, egy imbuszkulcs segítségével (faipar.hu)

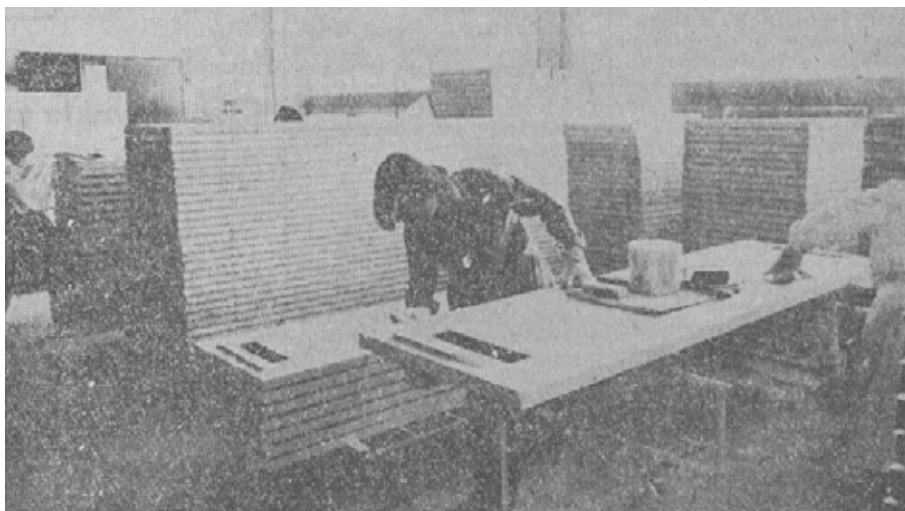
A falc nélküli ajtó esetében az ajtólap nem a tokra záródik. Azzal, hogy az ajtólap belezáródik a tokba, újszerű megjelenést ad az ajtónak, hiszen így az ajtólap és a tok szerkezet egy síkot képez (open-doors.hu)

A ma elterjedt ajtólapformák kialakulásában jelentős szerepe volt a vasalatok fejlődésének, például a vésett fészket igénylő zárszerkezetek helyét követelték maguknak a szerkezetben, amihez alkalmazkodni kellett (krizsanyikkft.hu)

berendezésekkel termeltek, ezeket a sorokat kellett a szorgos kezeknek kiszolgálnia. A gyár termelése döbbenetes szám volt: évi félmillió ajtó! A „házigyári” építkezések helyszíneire, ha közelebb volt, akkor tehergépkocsik, ha távolabb, akkor pedig konténeres, kombinált szállítási módon jutottak el a nyílászárók. Az állami építőipar igénye biztos és fix 70% volt, s csupán 30%-ot „vett fel” a belkereskedelem – ez a tény előre vetíti a rendszerváltás utáni összeroppanás fő okát. Zuglóban a '70-es években bevezették a műanyagborítású ajtókat

gyártását: a felületkezelést nem igénylő technológia előnye kétségtelven vonható volt. Ugyanakkor el kell mondani, hogy ezek a nagy üzemek elsősorban a darabszámok teljesítésére álltak rá, a termékfejlesztés sosem volt igazán előtérbe helyezve, ezt jól mutatja, hogy a külső nyílászárók terén a kapcsolt gerébtokos ablakok helyett az egyesített szárnyú kivitelek csak az 1960-as évek elejére tudtak általánossá válni. Az ajtógyártásban is például hosszú időbe telt a hagyományos megoldásokról a gazdaságosabb papírrácsos térkitöltésű lemezelt fenyőkeretekre történő átállás. Az említett zuglói gyáregységhez hasonlóan jelentős üzem volt a Ferencvárosi Épületasztalosipari Vállalat, melynek sorsa érdekesen alakult. Ezt a céget később német SVEDEX cég megvásárolta, s az akkor legkorszerűbb technológiát telepítve valóban korszerű termékekkel jelent meg a magyar piacon. Ezek az ajtók már utólag szerelhető (UTH) tokkal készültek, furnér vagy dekorfólia felületborítással. A típus- és formaválaszték igen jelentős volt: tele, vagy üveghelyes, sőt teljesen készre üvegezett ajtók is készültek itt, a szokásos rátét díszléces típusok mellett. Bevezették a korábban elképzelhetetlen(!) dobozos csomagolást, főbb alkatrészekre bontva. A többi, a korábbi cégcsoporthoz tartozó hazai üzem képtelen volt a fejlesztéseket ilyen ütemben végezni, a rendszerváltás utáni években így törvényszerű volt, hogy ezek az állami vállalatok egymás után hullottak darabjaikra: a piacukat veszített cégek egyszerűen nem bírták a versenyt a nyugati konkurenciával szemben. ■

Tömegtermelés folyt az ÉPFA zuglói gyáregységében, ahol éve több mint félmillió beltéri ajtó készült a házigyári lakások virágkorában (Heti Híradó, 1976. július 26., Fortepan: Ferencvárosi Helytörténeti Gyűjtemény, 1959.)

Források:

Az ajtók és ablakok fejlődésnek lépcsőfokai
/ Szemerey Tamás, ny. mestertanár
ajtoablakbirodalom.hu
Ajtók / Kószó József
belterajtobirodalom.hu
delvidek-kft.hu
open-doors.hu